

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-3>

УДК [330.341:332.123]:65.017 "366"

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОСТІ ТА ІНКЛЮЗИВНОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

ENSURING SUSTAINABILITY AND INCLUSIVENESS OF THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN THE POST-WAR PERIOD

Самофатова Вікторія Анатоліївна
доктор економічних наук, професор,
Одеський національний технологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9058-4382>

Samofatova Viktoriia
Odesa National University of Technology

Відзначено, що забезпечення сталості та інклюзивності розвитку малого та середнього підприємництва (МСП) полягає у створенні реальних можливостей для максимальної самореалізації, задоволення потреб як окремої людини, так і суспільства в цілому. Аргументовано важливість сталого та інклюзивного розвитку МСП в повоєнний період. Окреслено основні завдання сталого та інклюзивного розвитку МСП в період повоєнного відновлення. Відзначено потенційні можливості використання сучасних цифрових технологій для забезпечення підвищення сталості та інклюзивності МСП. Показано, що дієвими моделями забезпечення сталого та інклюзивного функціонування МСП є розвиток соціального, інноваційного, екологічного та жіночого підприємництва. Розглянуто стратегічні напрями економічної політики держави, які мають бути спрямовані на забезпечення сталості та інклюзивності розвитку МСП в повоєнний період.

Ключові слова: мале та середнє підприємництво, інклюзивний розвиток, сталий розвиток, стратегія розвитку малих та середніх підприємств, інновації та інвестиції.

The purpose of the study is to justify the main directions of achievement of sustainable and inclusive development of small and medium-sized enterprises (SMEs) in the post-war period. SMEs are a significant source of creation and maintenance of jobs, innovations, economic growth and social stability in Ukraine. That is why the restoration and support of the SME sectors is the basis of stabilization and a critical task for reviving the economy and ensuring sustainable and inclusive development for the future of Ukraine. In the course of the study, a number of general scientific and special methods were used, in particular: system-structural analysis and synthesis as the main methodological tool (in the analysis of directions of sustainable and inclusive development of SMEs); extrapolation (with substantiation of strategic directions and opportunities to enhance the sustainability and inclusivity of SMEs development in the post-war period). The main tasks of sustainable and inclusive development of SMEs during post-war recovery are outlined. It has been noted the potential for the use of modern digital technologies to ensure the increase in sustainability and inclusivity of SMEs. It has been shown that effective models of ensuring sustainable and inclusive functioning of SMEs are the development of social, innovative, environmental and women's entrepreneurship. Prospective measures of systematic state strategic policy are described, which will contribute to the restoration of the national economy in the post-war period. This includes the creation of a favorable business environment, stimulating consumer demand, various forms of assistance from SMEs to create new jobs, support education and financial literacy, facilitating the return of labor resources, restoration and development of critical infrastructure, etc. The practical importance of the results obtained is that the proposed recommendations for ensuring the sustainability and inclusivity of SME development will contribute to the decision-making on its support at the state and regional levels and the effective restoration of Ukraine's economy in the post-war period.

Keywords: small and medium-sized entrepreneurship, inclusive development, sustainable development, strategy for small and medium-sized enterprises, innovations and investments.

Постановка проблеми. Сектор малого та середнього підприємництва (МСП) формує економічне зростання найбільших економік світу. Забезпечення сталості та інклюзивності розвитку МСП полягає у створенні реальних можливостей для максимальної продуктивної зайнятості та самореалізації, задоволення потреб як окремої людини, так і суспільства в цілому. Ключовими викликами для нинішньої економіки України внаслідок повномасштабної російсько-української війни є падіння виробництва, масова внутрішня та зовнішня міграція населення і зростання кількості безробітних, масштабні руйнування виробничої та соціальної інфраструктури, зниження обсягів експорту і т. ін. Безперечно, що наслідки воєнний дій вкрай негативно відображаються і на економічній діяльності МСП в Україні. Враховуючи сьогоденну ситуацію воєнного стану у нашій країні слід вже зараз працювати над питаннями відновлення економіки країни. Загальновідомо, що сталий розвиток пов'язаний з необхідністю встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства та захистом інтересів майбутніх поколінь. Концепція інклюзивного розвитку оновлює і посилює соціоекономічний аспект сталого розвитку. Тому, МСП слід розглядати як соціальну базу і основу стабілізації економіки у повоєнний час. МСП є найбільш мобільною частиною економічної системи держави та виступає важливим джерелом створення і підтримання робочих місць, інновацій, економічного зростання та соціальної стабільності в Україні. При цьому, будь-які зрушення у динаміці функціонування МСП суттєво позначаються на економічній безпеці держави. Саме тому, відновлення та підтримка цього сектору МСП є критично важливим завданням для відродження економіки та забезпечення сталого та інклюзивного розвитку в майбутньому. Відтак зрозуміло, що дослідження проблематики забезпечення сталого та інклюзивного розвитку МСП в контексті повоєнного відновлення, яке полягає у необхідності розробки відповідних стратегій та інструментів, спрямованих на підтримку даного сектору економіки, є надзвичайно актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми розвитку малого та середнього підприємництва є об'єктом дослідження багатьох вчених-економістів, зокрема З. Варналій, С. Бортнік, О. Лайка, І. Новак, С. Терещенко, Н. Шлафман та інших дослідників. Стан та проблеми розвитку підприємств в період військового стану та повоєнного відновлення

досліджено у роботах Гондарєвої І., Кіндзерського Ю., Клочковської В. Мурованої Т., Хмарської І. та багатьох інших. Серед вітчизняних науковців, які займалися питаннями сталого та інклюзивного розвитку потенціалу МСП, можна виділити доробок таких вітчизняних науковців, як І. Бобух, Ю. Гринчук, С. Дідуха, І. Ігнатенко, Л. Мармуль та деяких інших дослідників.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, у вітчизняній науковій літературі ще недостатньо комплексних досліджень сталого та інклюзивного розвитку МСП в період повоєнного відновлення, тому виникає потреба в поглибленні існуючих напрацювань.

Формулювання цілей дослідження. Метою дослідження є обґрунтування основних напрямів досягнення сталого та інклюзивного розвитку малого та середнього підприємництва в повоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ведення підприємницької діяльності під час воєнного стану є дуже складним процесом, але вкрай необхідним як для суб'єктів МСП, так і для економіки держави. Важливо відмітити високий рівень ризиків та нестабільність доходів у підприємницькій діяльності внаслідок залежності від зовнішніх чинників: політичної обстановки, зміни законодавства; обмеженості джерел фінансування й труднощі в отриманні кредитних ресурсів; часте недовантаження основних фондів, висока вартість їх відновлення; значна залежність МСП від держави, конкурентів і великих компаній і т. ін. Зокрема, основними проблемами, з якими стикаються МСП, є такі [1]: скорочення ринків збуту продукції та послуг внаслідок міграції населення за кордон або до регіонів України, що віддалені від лінії фронту та мають більш сприятливі умови для життя; падіння платоспроможності населення через скорочення доходів на тлі інфляції та зростання безробіття; подорожчання енергоресурсів для бізнесу; запланована відміна в липні 2023 р. мораторію на перевірки підприємств, повернення довоєнної податкової політики; руйнування значної частини виробничої та соціальної інфраструктури.

Тому, активізація розвитку МСП потребує розширення комплексу заходів щодо формування сприятливого бізнес-клімату, правового забезпечення організації діяльності та регулювання, запровадження системи ефективного контролю за реальними обсягами продажів, проведення комплексної модернізації

системи оподаткування у напрямі зменшення податкового тиску.

Зміна зовнішнього середовища змушує МСП змінюватися зсередини, шукати та використовувати нові шляхи та можливості протистояти викликам часу. Щоденні обстріли, вимкнення електропостачання негативно впливають на функціонування та розвиток МСП і завдають значні загрози економіці країни. Водночас, робота українського бізнесу під час війни є особливо важливим джерелом наповнення держбюджету та створення робочих місць. МСП швидко реагує на зміни кон'юнктури ринку, надаючи економіці потрібної гнучкості, що приводять до стрімкого зростання у майбутньому. Господарська діяльність підприємств МСП передбачає тісну співпрацю з місцевими постачальниками. Це сприяє розвитку ланцюгів постачання та стимулює розвиток місцевої та регіональної економіки. В роботі [Клочковська] науковці звертають увагу на основні аспекти впливу МСП на формування сталої та ефективної економічної системи держави: створення робочих місць, гнучкість до впровадження інновацій і нових технологій, стимулювання розвитку місцевої і регіональної економіки, сприяння соціальної стабільності і т.ін.

Пріоритет розвитку підприємництва під час протидії воєнній агресії та повоєнного відновлення є одним із ключових у Плані відновлення України та сприяє досягненню Цілей сталого розвитку для України, зокрема цілей 1, 2, 5, 8, 9, 11 та 12 [2, с. 35]. Причому спрощення процедур інвестування інноваційних проєктів МСП є важливим фактором для інклюзивного економічного зростання та досягнення Цілей сталого розвитку.

Важливим шляхом забезпечення сталого та інклюзивного розвитку МСП є значне поширення соціального, інноваційного, екологічного та жіночого підприємництва [3, с. 35]. Соціальне підприємництво – це дієвий спосіб впливати на суспільство. В Україні є низка прикладів успішного соціального бізнесу: піцерія *Veterano Pizza* (яка працює у Києві, Вінниці та інших містах), громадський ресторан *Urban Space*, Львівська свічкова мануфактура, лабораторія ресайклу *Re: laboratory* тощо. Це яскраві приклади, як волонтери, громадські активісти і МСП співпрацюють для покращення свого добробуту. Свій бізнес вони будуть на тісній співпраці з громадським сектором, заключаючи угоди і меморандуми на фінансову підтримку громадських проєктів [4]. Жіноче та екологічне підприємни-

цтво також може стати справжньою рушійною силою сталого та інклюзивного розвитку економіки України в умовах повоєнного відновлення. Для прикладу, серед характерних інвестиційних програм жіночого підприємництва можна виділити інвестиційні проєкти клубів настільних ігор, фотостудій, створення дитячих і розважальних навчальних центрів, виробництва продуктів та доставки здорового харчування, салонів краси, виробництва ефірних олій і косметичних засобів, екологічного посуду та інших товарів широкого вжитку, надання послуг у сфері туризму і ресторанного бізнесу і т. ін. Все це також є засобом стимулювання внутрішнього попиту і споживання. Таким чином, метою сталого та інклюзивного розвитку МСП в умовах повоєнного відновлення є забезпечення відновлення та саморозвитку економічних систем на основі стимулювання розвитку підприємницької діяльності на локальному рівні, а головними принципами мають бути: стійкість; самовідтворення; самозабезпечення; невідкладність змін; субсидіарність і децентралізованість; гнучкість. [2, с. 38] Безумовно, держава зобов'язана першочергово інвестувати свої ресурси у відновлення та розвиток необхідної критичної інфраструктури регіонів. До її складу відносяться транспортні мережі, логістичні центри та інформаційні мережі, які суттєво сприятимуть зростанню МСП. Без таких інвестицій розвиток як окремих регіонів, так і національної економіки загалом буде неможливим. У свою чергу, сталий та інклюзивний розвиток МСП забезпечуватиме зростання товарообігу та виробництва товарів і послуг, внаслідок чого відбуватиметься збільшення обсягу податкових платежів, за рахунок яких і відбуватиметься окупність зазначених інвестицій [5, с. 73]. Слід відзначити, що створення зручних умов для розвитку МСП значно сприятиме поверненню тимчасових мігрантів в Україну. Тому, активізація розвитку МСП потребує розширення комплексу заходів щодо формування сприятливого бізнес-клімату, правового забезпечення організації діяльності та регулювання, запровадження системи ефективного контролю за реальними обсягами продажів, проведення комплексної модернізації системи оподаткування у напрямі зменшення податкового тиску. Цифровізація змінила традиційні бізнес-моделі, створила нові можливості для розвитку та просування продуктів і послуг. Зокрема, нині значно спрощені багато бюрократичних процедур при реєстрації та функціонуванні МСП за допомогою

впровадження електронних сервісів та програми цифрової трансформації за програмою Дія. Бізнес. Також, на наш погляд, слід активніше розвивати шерінгові платформи, зокрема Kabanchik.ua. Паралельно з економікою спільного споживання розвивається такий напрям спільного інноваційного підприємництва як спільне фінансування – краудфандингу, що є достойною альтернативою банківського кредитування підприємницької діяльності. Нині, перед Україною стоїть завдання докласти всіх зусиль для розвитку сильного та конкурентоспроможного сектору МСП у майбутньому, керуючись принципами кращих міжнародних практик. Вже зараз повинні формуватися стратегічні напрями спрямовані на переорієнтацію економіки за напрямом створення продукції з високою доданою вартістю, відновлення та пошук нових ринків збуту, приведення діяльності МСП до стандартів ЄС.

Висновки. Отже, в нинішніх умовах, для забезпечення сталості та інклюзивності функціонування МСП слід сформувати заходи системної державної стратегічної політики, які сприятимуть забезпеченню сталого та інклюзивного розвитку МСП у повоєнний період. Сюди можна віднести створення сприятливого бізнес-середовища, стимулювання споживчого попиту, різноманітні форми допомоги МСП для створення нових робочих місць, підтримка освіти і фінансової грамотності, сприяння поверненню трудових ресурсів, відбудова та розвиток критичної інфраструктури і т. ін. Визначення європейського цивілізаційного вектора пріоритетом стратегічного розвитку надає можливість Україні розраховувати також і на потужну зовнішню підтримку. МСП має неухильно продовжувати розвиватися, для того щоб підтримувати власний добробут та економіку України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гонtareва І. В., Євтушенко В. А., Михайленко Д. Г. Особливості розвитку підприємництва в умовах військових дій та повоєнного відновлення України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. № 7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-04>
2. Шлафман Н., Лайко О., Бондаренко О. Програмні заходи розвитку підприємництва на базовому рівні в умовах відновлення національної економіки. *Grail of Science*. 2023. № 23. С. 34–41. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.23.12.2022.02>
3. Хмарська І. А., Кучерява К. Я., Клімова І. О. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42.
4. Соціальне підприємництво – нова форма бізнесу, актуальна під час війни. URL: <https://persha.kr.ua/article/230051-sotsialne-pidpryyemnytstvo-nova-forma-biznesu-aktualna-pid-chas-vijny/>
5. Ключковська В. О., Ключковський О. В., Трегубов О. С. Макроекономічні аспекти відновлення функціонування малого та середнього бізнесу в контексті повоєнної відбудови національної економіки України. *Економіка і організація управління*. 2023. № 1. С. 89–97.

REFERENCES:

1. Hontareva, I. V., Yevtushenko, V. A., Mykhailenko, D. H. (2023). Osoblyvosti rozvytku pidpryyemnytstva v umovakh viiskovykh dii ta povoiennoho vidnovlennya Ukrainy [Some peculiarities of the entrepreneurship development at the conditions of military aggression and post-war reconstruction of Ukraine]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: ekonomika ta upravlinnia*, no 7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-04> (in Ukrainian)
2. Shlafman N., Laiko O., Bondarenko O. (2023). Prohramni zakhody rozvytku pidpryyemnytstva na bazovomu rivni v umovakh vidnovlennia natsionalnoi ekonomiky [Program measures for the development of entrepreneurship at the basic level in the conditions of recovery of the national economy]. *Grail of Science*, no. 23, pp. 34–41. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.23.12.2022.02> (in Ukrainian)
3. Khmarska I. A., Kucheriava K. Ya., Klimova I. O. (2022). Osoblyvosti pisliavoiennoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy [Prospects of recovery of Ukrainian business in the post-war period]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 42. (in Ukrainian)
4. Sotsialne pidpryyemnytstvo – nova forma biznesu, aktualna pid chas viiny. URL: <https://persha.kr.ua/article/230051-sotsialne-pidpryyemnytstvo-nova-forma-biznesu-aktualna-pid-chas-vijny/>
5. Klochkovska V. O., Klochkovskiy O. V., Trehubov O. S. (2023). Makroekonomichni aspekty vidnovlennia funktsionuvannia maloho ta serednoho biznesu v konteksti povoiennoi vidbudovy natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Macroeconomic aspects of restoring the functioning of small and medium-sized businesses in the context of the post-war reconstruction of the national economy of Ukraine]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, no. 1, pp. 89–97. (in Ukrainian)